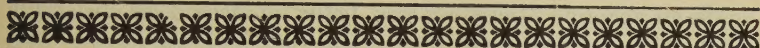
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 2. **Juni 1932.**

KERK EN HUWELIJK IN DEZEN TIJD

door
Ds. TH. DELLEMAN te Aalten.

I.

„Zooals de plant omhoog streeft naar het licht zoo streeft onze ziel omhoog naar geluk. Maar als de wortel is aangetast, als het verderf is binnengedrongen in haar levenssap, dan valt de plant terug tegen den vochtigen en killen grond, en de aardkluiten, waaraan zij zich vast blijft klemmen in haar doodsstrijd, zullen haar tot een plaats van ontbinding worden. De wortel van het menschelijk leven, van het leven van individu en maatschappij is het huwelijk. Omdat die wortel van het huwelijk is aangevreten door het ongedierte van valsche theorieën en steeds verder tot in zijn merg wordt bedorven door het prikkelend vergif van zinnelijken lust, daarom zien we in onze dagen de maatschappij terugvallen op de aarde, zich vastklemmen aan de klamme stof en aan het kille geld, daarom is het Licht van omhoog haar in haar doodsstrijd tot een pijniging geworden!"

Met deze typeerende woorden heeft pater Rood de huwelijks encycliek van den Paus het vorig jaar bij het Nederlandsche publiek ingeleid. „Thans", zoo vervolgt hij, de beteekenis dezer encycliek omschrijvende, „gaat de Hovenier rond door den hof, die hem door Jezus Christus ter verzorging werd toevertrouwd, hij snijdt het rotte weg om het gezonde te behouden, behoedzaam steunt hij het zwakke kopje van

het geknakte plantje en richt het omhoog naar het Licht, laat het drinken van de Zon, laat het zich sterken in de wijde en schoone atmosfeer van Jezus' waarheid en christelijk geluk [1]).

Niet alleen de Paus achtte het noodzakelijk om van uit „zijn Apostolische wachttoren" een alarmkreet te doen hooren tegen de funeste praktijken en valsche theoriën, welke het huwelijk thans bedreigen. Eerder dan Rome sprak Stockholm, waar het Protestantisme in bond met het Grieksch-Orthodoxisme was saamgekomen. (1925) Ook Lambeth was het Vaticaan voor (1930). Zooals men weet komen sinds 1867 in het Lambeth-palace (het paleis van den aartsbisschop van Canterbury te Londen) de bisschoppen der Anglikaansche kerkgemeenschap van tijd tot tijd ter conferentie bijeen.

Vóór 1930 was de conferentie het laatst gehouden in 1920. De Lambeth-conferentie van 1930 bestond uit 307 bisschoppen, saamgekomen uit alle deelen der wereld. Deze hebben een getuigenis doen uitgaan, dat ook in het Nederlandsch is uitgegeven met een belangrijke inleiding van Prof. Dr. W. J. Aalders. [2])

In de encycliek, resoluties en rapporten neemt ook het huwelijk een belangrijke plaats in.

Ten allen tijde heeft de Christelijke Kerk zich met het huwelijk ingelaten en op het huwelijksleven een bijzonder groote en gezegende invloed uitgeoefend. En daarom kan het niet uitblijven of de Christelijke Kerken en haar ambtsdragers voelen zich ook in onzen tijd van God geroepen om krachtig te getuigen van Gods ordinantiën betreffende het huwelijk en te waarschuwen voor de vreeselijke gevaren die het dreigen.

---

[1]) Encycliek „Casti Connubii" van onzen H. Vader Paus XI over het Christelijk huwelijk (31 Dec. 1930). Uit het Latijn vertaald door L. Rood S. J. 1931.

[2]) Het getuigenis der Christelijke Kerk voorzoover te Lambeth vertegenwoordigd. Bosch & Keuning. 1930.

De Gereformeerde Kerken mogen hierin niet achterblijven, evenmin als haar ambtsdragers.

De sexueele verwildering welke thans het huwelijksleven van duizenden verstikt, werkt ook door op het terrein der Kerken. Er worden thans door vele Christenen, ook Gereformeerde, vragen gesteld, welke wijzen op huwelijksnood.

Er is een groot vraagstuk brandend geworden nl. dat der geboorteregeling. We moeten daarbij afweren en verdedigen, maar niet minder opwekken en vermanen.

In Febr. schreef Ds. Schilder in de Reformatie twee zeer belangrijke artikelen over deze kwestie in verband met het ontstellende boek van Dr. Sanders over de achteruitgang der geboorten in Rotterdam. Hij wijst er op, dat het niet alleen gaat over de vraag of en in hoeverre een echtpaar in het „heden" altijd moet blijven zoeken naar de „toekomst", in het „nu" wat „worden zal", maar vooral ook hierover, dat we in ons huwelijksleven uit eigen stijl moeten leven.

Bovendien hebben we ook als Kerk een roeping te vervullen voor heel ons volk om de handhaving der Christelijke huwelijksmoraal, om het behoud van de Christelijke beginselen, welken ten grondslag liggen aan onze huwelijkswetgeving.

1. De Gereformeerd-kerkelijke beschouwing over instelling, wezen en doel van het huwelijk.

Vóór alles komt het er op aan krachtig te blijven belijden dat we bij het huwelijk te doen hebben met een *Goddelijke instelling*. De Gereformeerde Kerk spreekt dat klaar en beslist uit in haar huwelijksformulier op grond van Gen. 1 : 27, 28, 2 : 18, 21—24.

God schiep den mensch naar zijn beeld en gelijkenis, als man en vrouw. Hij zelf sprak uit : het is niet goed dat de mensch alleen zij : Ik zal hem een hulpe maken, die als tegen hem over zij (d. i. aan hem beantwoordt).

Hij zelf wekte in Adam de behoefte aan deze hulpe, die

zijn eenzaamheid, zijn opzichzelf-staan zou opheffen (Gen. 2 : 19—20). Hij zelf gaf Adam zijn vrouw. Daarom zult gij niet twijfelen of de huwelijke staat behaagt aan God den Heere, overmits Hij Adam zijn huisvrouw geschapen, zelf toegebracht en hem tot een huisvrouw gegeven heeft ; daarmee betuigende, dat Hij nog heden ten dage aan een iegelijk zijn huisvrouw, gelijk als met Zijn Hand toebrengt.

Van den beginne af aan heeft God dus man en vrouw saamgevoegd naar ziel en lichaam. Hij wilde dat ze samen zouden leven : tot één vleesch zouden zijn.

Heel de schepping van man en vrouw was op die geestelijke en lichamelijke éénwording berekend. Wie het huwelijk aanrandt, randt daarmee dan ook tegelijk het leven van man en vrouw aan. Omdat God den mensch na den val mensch liet, liet Hij hem ook het huwelijk als de in de schepping gegronde vorm van samenleving voor man en vrouw.

Deze levensvorm draagt een institutair karakter. Adam vond Eva maar niet. God zelf bracht haar tot hem. Het huwelijk is niet een vorm van samenleving, waartoe de mensch geleidelijk gekomen is, ook niet iets wat de mensch zelf ontdekt heeft als in zijn schepping gelegen. Wel heeft God den man op het huwelijk voorbereid, door hem bewustheid te schenken van zijn incompleetheid in zichzelf, alvorens Hij hem zijn vrouw deed ontmoeten. Dit bewijst alleen hoezeer God den man, als mensch, welbewust, het huwelijk deed ingaan.

Door Gods gemeene gratie zal deze scheppingsordinantie, deze levenswet aansluiting blijven vinden bij het geweten der menschen. En de Kerk is geroepen de openbaring omtrent het huwelijk te blijven verkondigen.

Uit de instelling van het huwelijk, zooals Gods Woord ons deze openbaart, blijkt dat het huwelijk een levenslange verbintenis is tusschen één man en één vrouw. Want God schiep voor Adam één vrouw. Tusschen één man en één

vrouw is dan ook alleen maar mogelijk de eenheid, welke het huwelijk biedt.

Wel is waar werd bij de aartsvaders en de koningen van Israel het hebben van meer dan één vrouw (polygamie) of het hebben van bijvrouwen geduld. Dit was echter een afwijking van de oorspronkelijke instelling Gods, welke weer geheel in eere hersteld werd na de ballingschap, terwijl toch steeds het monogame huwelijk Israel als norm werd gepredikt. In het N. T. geldt deze scheppingsordinantie als van zelf sprekend. De Christelijke Kerk heeft dan ook steeds polygamie als zonde veroordeeld.

Voorts volgt uit het wezen van het huwelijk de levenslange duur : *de onontbindbaarheid.* Zeer duidelijk is dit uitgesproken door den Heere Christus, toen de Farizeën tot Hem kwamen, om Hem te verzoeken met hun vraag : is het een mensch geoorloofd zijn vrouw van zich te laten, om allerlei oorzaak. Doch Hij antwoordende zeide : Hebt gij niet gelezen, Die van den beginne den mensch gemaakt heeft, dat Hij ze gemaakt heeft man en vrouw ? En gezegd heeft : daarom zal de mensch vader en moeder verlaten en zal zijn vrouw aanhangen en die twee zullen tot één vleesch zijn, alzoo dat zij niet meer twee zijn, maar één vleesch. Hetgeen dan God heeft saamgevoegd, scheide de mensch niet.

Waarom heeft dan Mozes, zoo vroegen ze verder, geboden een scheidbrief te geven en haar van zich te laten ? En het goddelijk antwoord luidde : Mozes heeft vanwege de hardigheid uwer harten u toegelaten uwe vrouwen van u te laten, maar van den beginne is het alzoo niet geweest. Maar Ik zeg u, dat zoo wie zijn vrouw van zich laat, anders dan om hoererij en een andere trouwt die doet overspel en wie de verstootene trouwt doet ook overspel.

Het huwelijk is dus maar niet een vereeniging van twee menschen, maar een samenvoeging van deze beide door God voor heel hun leven.

Het vormt een levenslange mysterieuze eenheid, welke de tweeheid der personen niet opheft. Man en vrouw hebben

ieder hun eigen taak, ieder een eigen roeping. Voor God zijn ze volkomen gelijk en gelijkwaardig, maar ze vormen samen een eenheid, waarvan de man het hoofd is. [3])

Het huwelijk is derhalve een goddelijke instelling, welke bestaat in een algeheele levenslange geestelijke en lichamelijke gemeenschap van den éénen man met de éene vrouw, van welke gemeenschap de man het hoofd is (Gen. 2 : 18—24, Matth. 19 : 4 vv. Ef. 5 : 22 vv.).

Het is van groot belang op te merken dat alle Christelijke Kerken ten opzichte van de goddelijke instelling en het wezen van het huwelijk eenstemmig zijn. Een belangrijk verschil is er over de opvatting van het huwelijk als sacrament, waarover straks zal gehandeld worden. Hier wordt alleen geconstateerd, dat heel de Chr. Kerk het huwelijk als een goddelijke instelling erkent en het monogaam en onontbindbaar karakter van het huwelijk belijdt. Eveneens erkent heel de Chr. Kerk tweeërlei huwelijksdoel : de vervolmaking van het leven der echtgenooten en de generatie en opvoeding der kinderen.

Voorzoover mij bekend is hebben alleen de Gereformeerden deze volgorde. Niet alleen Rome, maar ook Stockholm en Lambeth wijzen zeer nadrukkelijk de instandhouding van het geslacht (de procreatie) als eerste huwelijksdoel aan. Bij Rome is dit eigenlijk het eenige doel, al wordt ook wel de vervolmaking der echtgenooten nog huwelijksdoel genoemd. „Deze onafgebroken toeleg der echtgenooten, om elkanders inwendig leven te vormen en te vervolmaken, kan in zekeren zin juist, zooals de Romeinsche Catechismus leert ook de grondbedoeling van het huwelijk genoemd worden, als men ten minste huwelijk hier niet verstaat in den beperkten zin van instelling om kinderen zooals 't behoort voort te brengen en op te voeden, maar in den ruimeren zin van vereeniging,

---

[3]) Over de maritale macht schreef Mr. F. Fernhout in A.-R. Staatkunde (2de kwartaal nummer 1928) een zeer oriënteerend artikel. Verder Mr. H. Dambrink in A.-R. Staatkunde (4de kwartaalnummer 1929). En Ds. J. Post in A.-R. Staatkunde 5e jaarg. Dec. 1929.

innigen omgang en gemeenschap voor heel het leven". [4])

Stockholm getuigde: de kerk moet nog meer als vroeger uitspreken dat het wezenlijke huwelijksdoel is het verwekken van kinderen. [5])

En Lambeth beleed: kinderen zijn het eerste doel van het verkeer waartoe het huwelijk leidt. [6])

De Geref. Kerk echter spreekt in haar huwelijksformulier uit, dat het eerste huwelijksdoel gelegen is in man en vrouw zelf: dat de een den ander trouwelijk helpe en bijsta in alle dingen, die tot het tijdelijke en eeuwige leven behooren.

Dit is van groot belang voor het vraagstuk der geboorteregeling, want tot de dingen van het tijdelijke leven hoort ook het sexueele. Het huwelijk dient voor alles tot levensverrijking en vervolmaking van de echtgenooten. Man en vrouw vullen elkaar aan. Zij stellen de gaven en schatten, welke God elk hunner gaf in elkaars dienst, inzonderheid hun liefde. Het huwelijk is de hoogste openbaringsvorm der liefde, welke onder menschen mogelijk is en als zoodanig beeld van de liefdegemeenschap tusschen Christus en de gemeente. Ef. 5 : 32.

„De vrouw is niet allereerst vrouw om moeder te kunnen zijn. Het huwelijk is niet allereerst en mag niet allereerst gezocht worden om kinderen te krijgen en het huwelijksgeluk is niet allereerst gelegen in den kinderzegen. De vrouw is niet allereerst geschapen voor het kind, maar voor den man; en het huwelijksgeluk is in zijn eigenlijken inhoud gelegen in den band, die de vrouw aan den man en de man aan de vrouw verbindt" (Sikkel). [7])

Een kinderloos huwelijk is dan ook allerminst een mislukt huwelijk, het maakt het incomplete bestaan compleet en is niet alleen voor de beide echtgenooten maar ook voor de gemeenschap van groote beteekenis.

4) Encycliek C. C. bl. 15.
5) Die Stockholmer Weltkirchenkonferenz. Ad. Deiszmann bl. 70.
6) Het getuigenis der Chr. Kerk enz. bl. 130.
7) Sikkel, Verloving tot Christelijk Huwelijk.

Al zien wij dus allereerst het doel van het huwelijk in de echtgenooten zelf gelegen, daarmee wlllen we allerminst ook maar iets te kort doen aan het tweede groote huwelijksdoel: het verwekken en opvoeden der kinderen. Juist dit huwelijksdoel wordt in onzen tijd sterk aangevochten. Toestemming in of ontkenning van dit doel beteekent het wel of wee onzer gansche samenleving.

,,Waar het mogelijk is, moet de plicht en heerlijkheid van het ouderschap gesteld worden boven alles. Het moet ons stemmen tot diepen eerbied en nadenken, dat in de daad van een oogenblik — het scheppen van een nieuw menschenleven — man en vrouw de directe medewerkers Gods zijn. Die gedachte alleen behoorde voldoende te zijn om het sexueele leven ver uit te heffen boven alle onwaardige associaties van gedachten" (Lambeth, Getuigenis bl. 126).

,,De kinderzegen bekleedt dus de eerste plaats onder de zegeningen van het huwelijk". ,,Wat een groote weldaad Gods dit is en wat voor een groot huwelijksgoed, wordt ons duidelijk uit de waardigheid en het hoogste doel van den mensch". (Pius XI in de genoemde encycliek bl. 10).

Het beteekent dan ook een verrijking van ons huwelijksformulier, dat in het nieuwe ingelascht zijn de woorden ,,en God zegende ze en zeide tot hen: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt en vervult de aarde en onderwerpt ze", daar deze Schriftwoorden het tweede huwelijksdoel klaar aanwijzen.[8])

Sinds de zondeval ontving het huwelijk nog een bijkomende beteekenis in het tegengaan der ontucht. Het huwelijk is de door God verordineerde bedding voor de stroom van het geslachtelijk leven. De gehuwden worden voor veel verzoekingen bewaard, daar zij in een verhouding tot elkaar verkeeren, waarin geslachtelijke omgang geboden en geoorloofd is. De formuleering van deze schriftuurlijke gedachte is in het

---

[8]) Het huwelijksformulier, zooals het door de Synode van Arnhem in 1930 voorloopig werd aangenomen.

oude formulier verre van onberispelijk. Het verwondert ons niet, dat Mr. de Graaf het formulier verwijt, dat het huwelijk hier voorgesteld wordt om als voorbehoedmiddel te dienen tegen hoererij. [9]) Ook Dr. Kuyper schreef, dat op deze plaats in ons formulier nog altoos iets van den ouden Roomschen zuurdeesem is overgebleven. [10])

Het huwelijk is door God *niet ingesteld* om hoererij te vermijden. Het huwelijk was er vóór er ontucht was. De zonde, welke alles vanéén scheurde, scheurde ook het sexueele leven los van het huwelijk. God liet ons in zijn genade het huwelijk en daarmee ook het sexueele leven en Hij verbiedt ieder, van dat sexueele gebruik te maken, tenzij in het huwelijk.

De Apostolische vermaning in 1 Cor. 7 : 2: Maar om der hoererijen wil zal een iegelijk man zijn eigen vrouw hebben en een iegelijke vrouw zal haar eigen man hebben — bevat geen minderwaardige beschouwing van het huwelijk alsof het dienst zou den als voorbehoedmiddel tegen ontucht.

„Men verklare toch de bedoeling van Paulus' woord uit wat hem aanleiding geeft het neer te schrijven. Is hij hier misschien bezig om gelijk in Efese 5 een leer des huwelijks te geven ? Neen ; hij beperkt zich tot de beantwoording der tot hem gerichte vraag : of het voor den christen verkieslijk is te huwen, ja dan neen.

Die vraag beantwoordt hij met te zeggen, dat de ongehuwde staat op zichzelf aangemerkt, (gezien ook de nood van den tijd) verkieslijk is boven den gehuwden staat, niet als zou hij heiliger zijn, maar om *practische* redenen, nl. omdat hij minder zorgen met zich brengt (vs. 26) en onverdeelder toewijding aan den Heere veroorlooft (vs. 34)". (Van Andel). [11])

---

9) De strijd om het huwelijk bl. 68.

10) E Voto IV bl. 164.

11) Over de uitspraken van den Apostel Paulus geeft een belangrijke beschouwing *Brunner* in zijn : Das Gebot und die Ordnungen. Deze

Wie echter de gave der onthouding niet heeft zal bij een toestand, als waarin wij leven, licht verleid worden tot sexueele zonden. In dat verband beziet de Apostel het huwelijk als een bolwerk tegen ontucht.

In de huwelijksformulieren van andere kerken der Reformatie vindt men dan ook meestal niet de omschrijving van een derde huwelijksdoel, zooals dat in het onze wordt gegeven. Wel in het Anglikaansch formulier, waar als eerste huwelijksdoel genoemd wordt de procreatie van kinderen, om deze op te voeden in de vreeze des Heeren en tot prijs van zijn heiligen Naam, terwijl het tweede doel als volgt wordt omschreven : Het is ingesteld tot een remedie tegen de zonde en ter vermijding van hoererij, opdat diegenen die de gave der onthouding niet hebben zouden trouwen en zich zelf als onbevlekte leden van Christus lichaam bewaren. [12])

Calvijn heeft de Apostolische vermaning welke in 1 Cor. 7 : 2 tot ons komt veel zuiverder weergegeven : ,,Het heilig huwelijk door God ingesteld, is van zoodanige kracht, dat de man niet meer heeft de macht over zijn lichaam, maar de vrouw ; ook de vrouw heeft geen macht over haar lichaam, maar de man. Daarom door God saamgevoegd zijnde, mogen zij niet zich van elkander verwijderen, dan voor een tijd, met beider goedvinden, in vasten en gebed, wakende opdat zij niet door Satan tot onkuischheid worden verleid. En daarna behooren zij tot elkander weer te keeern. Want om hoererij te vermijden, zal een iegelijk man zijn vrouw, en een iegelijke vrouw haar man hebben ; zoodat allen die de gave der onthouding niet hebben, naar het gebod Gods verplicht zijn te huwen, opdat de heilige tempel Gods, d. i. het lichaam niet geschonden en verdorven worde".

---

zijn vooral van belang tegenover de steeds meer verkondigde meening alsof de Apostel niet geheel vrij zou zijn geweest van Hellenistisch-ascetische smetten. Zie b.v. Martin Rade : Die Stellung des Christentums zum Geschlechtsleben en Mr. de Graaf a. w. bl. 68.

[12]) Daniel : Codex Liturgicus III bl. 478. Dr Wielenga : Ons Huwelijksformulier bl. 478.

Calvijn plaatst de Apostolische vermaning waar ze behoort. Ons formulier haalt ten onrechte 1 Cor. 7 : 2 als bewijsplaats aan voor het vooraf geformuleerde derde huwelijksdoel. Vandaar dat het derde huwelijksdoel in het nieuwe huwelijksformulier niet meer voorkomt. Zoowel in het mooie concept van 1923 als in het voorloopig aanvaarde van 1930 is dit gedeelte weggelaten.

In het nieuwe formulier wordt derhalve alleen gesproken van twee huwelijksdoeleinden. Het desbetreffende gedeelte luidt als volgt : Maar opdat gij in dezen staat godvruchtig leven moogt, zult gij ten andere ook weten tot welk einde God den huwelijken staat heeft ingezet. Eerstelijk, opdat man en vrouw, door oprechte liefde verbonden, elkander trouw helpen en bijstaan in alle dingen, die tot het tijdelijke en eeuwige leven behooren.

Ten andere, opdat door het huwelijk het menschelijk geslacht worde gebouwd, en de ouders hun kinderen, indien het Gode belieft ze hun te geven, in de waarachtige kennis en vreeze Gods, Hem ter eere en tot hunne zaligheid grootbrengen.

Zoo vermaant ons dan het Evangelie, dat wij dezen heiligen staat zullen eeren als een inzetting, niet gegrond in het goed dunken van het schepsel, maar in het welbehagen van God, onzen Schepper, zoodat allen, die tot hun jaren gekomen zijn en de gave der onthouding niet hebben, naar het bevel van Gods verbonden en schuldig zijn zich tot den huwelijken staat, naar Christelijke ordening, met weten en wil hunner ouders en voogden te begeven, en in dien staat heilig met elkaar te leven, opdat de tempel Gods dat is ons lichaam, niet verontreinigd worde, want zoo iemand de tempel Gods schendt, dien zal God schenden.

Al is een liturgisch formulier geen belijdenisschrift, we hooren in zulk een formulier toch de stem der Kerk. In het huwelijksformulier spreekt de Kerk zich over het huwelijk uit in gebondenheid aan de H. Schrift.

De Kerk eert het huwelijk, en dus ook het geslachtelijk leven in het huwelijk, als een heilige gave van God. Het huwelijk wordt als een instelling van God uit de schepping afgeleid. Vandaar dat het geen sacrament is. Het huwelijksleven hoort niet tot het lagere leven, dat opgeheven zou moeten worden tot hooger peil, of veracht zou moeten worden, wijl het tot deze bedeeling behoort.

Het moet en mag aanvaard worden als een rijke gave Gods en de Kerk houdt de huwenden voor, wat hun huwelijksleven naar Gods bedoeling zijn moet, opdat zij het huwelijk als *Christenen* gebruiken zouden d. i. door de verlossende kracht van den Heere Christus in het huwelijk God zouden dienen, gelijk het in den beginne was.

2. *Ontkenning en verloochening dezer kerkelijke beschouwingen.*

Ten tijde dat het formulier opgesteld werd, had de Gereformeerde kerk vooral naar twee zijden front te maken. Eenerzijds werd afgewezen de Roomsche opvatting en anderzijds de spiritualistische der Dooperschen.

Deze beide dwalingen hebben we ook in onzen tijd nog te bestrijden, maar er zijn andere bij gekomen, welke zeer bizonder samenhangen met het kenmerkende van onzen tijd.

Nieuw is niet de afkeer van God, het ongeloof, dat niet luisteren wil naar Gods Woord en derhalve het huwelijk niet eeren wil als Goddelijke instelling, maar wel de vorm, waarin dit ongeloof thans verschijnt en zich gelden laat.

De verloochening van het huwelijk als Goddelijke instelling is de bron van alle verwording. Als het huwelijk beschouwd wordt als menschelijke instelling kan men het nog wel een tijdlang als maatschappelijk instituut handhaven met het oog op de opvoeding der kinderen, maar dit zal niet vol te houden zijn en voert onherroepelijk tot Russische toestanden d.w.z. tot de algeheele prostitueering der vrouw. De vrouw gekomen op het hoogtepunt van haar emancipatie, tot

volle zelfbeschikking stort neer in den afgrond van slavin, omdat haar de grond onder de voeten is weggegraven.

Het goede dat er ligt in de cultureele opheffing en vrijmaking der vrouw en het goede, dat we zien in het welbewust willen der kinderen, waarin duidelijk de adel van den mensch uitkomt — dat goede wordt door de verdwazing van den mensch, die geheel over zich zelf beschikken wil misbruikt tot zijn verderf. Dat ziet ieder Christen, die zich rekenschap geeft van de huidige huwelijksverwording. Neem een boek, dat onlangs verscheen, door een vrouw en een man samen geschreven, ik bedoel „Wordend huwelijk" van Mevr. M. Wibaut-Bs van Berlekom en Dr. F. M. Wibaut.

Dit boek geeft duidelijk weer welke „veranderingen" zich aan het voltrekken zijn.

De vrouw groeit tot mensch, ze is zelfstandig geworden, onafhankelijk, en wil dat ook zijn in het geslachtsverkeer. Zij wil de beslissing hebben ten opzichte van de aanvaarding van zwangerschap.

Een tweede verandering vertoont de wijziging in de waardeering van het monogaam gedrag der gehuwden. Monogaam gedrag houdt op een onwrikbare eisch te zijn in het huwelijk.

Een derde verandering is de groote plaats, die de drang naar liefdeleven voorafgaande aan het huwelijk zich verovert. Huwbaar zijn beteekent recht op liefdeleven (= sexueele omgang) hebben.

Een vierde verandering zien de schrijvers ten opzichte van het kind. Het kind houdt op noodlot te zijn. Het wordt het gewilde kind. Dit is een wijziging in het karakter der voortplanting.

In verband hiermee is er een wordende scheiding tusschen het moeder of vader zijn en opvoedster of opvoeder.

Dit boek illustreert op ontstellende wijze, dat wie God verlaat, wie niet meer luisteren wil naar Zijn Woord, geen uitweg ziet, en tot de meest schadelijke alle levens-geluk vernielende consekwenties komt. De schrijvers van dit boek voelen den nood, zien daarin iets normaals, laten zich dan

ook grootendeels daardoor leiden. Daarom is hun uitkomst zoo verderfelijk.

Zij wijzen nog op een standpunt als dat van Léon Blum, hetwelk hierop neerkomt: laat de jonge man en het jonge meisje vóór het huwelijk zich polygaam-geslachtelijk uitleven. Dan komen ze tot rust en worden behoorlijke echtgenooten. Maar deze afwijziging heeft op hun standpunt geen zin meer.

Wat bepleiten Mevr. en Dr. Wibaut?

Allereerst dit: het huwelijk behoeft niet monogaam te zijn. Missen de gehuwden iets in elkaar „dan komt de drang tot de verhouding, die men „ontrouw" noemt. De „ontrouw" heeft veelal betrekking op het sexueele leven." (bl. 30). Volgens de schrijvers is het niet onzedelijk als de man of de vrouw dan „uitbreiding geeft aan zijn of haar liefdeleven" en zich derhalve geeft aan een ander.

Overspel is geoorloofd. „De vrouw behoeft geen atoom van haar fierheid te verliezen, als zij de vriendin van haar man als zoodanig erkent." De „derde" hoeft het huwelijk niet te verstoren. Wellicht komt er ook nog een vierde, zoodat man en vrouw beide weer een eigen partner hebben. Op deze wijze wordt echtscheiding voorkomen!

Verder wordt een krachtig pleidooi gehouden voor het proefhuwelijk (zooals Lindsey het noemt) of de vrije verloving (Mevr.-Dr. W.) d. i. de verloving met geslachtelijk verkeer. Alleen bij regelmatig geslachtelijke bevrediging kunnen de verloofden elkaar rustig waarnemen en tot een goed huwelijk komen. Komt er vóór men aan het huwelijk toe is of in geval men het huwelijk niet wenscht, per ongeluk toch een kind — geen nood, want te voren moet vaststaan, welke de verplichtingen ten opzichte van zulk een ongelukskind zijn en de wetgever moet de positie van de ongehuwde moeder en het onechte kind veel sterker maken. De vrije verloving is zedelijk, omdat zij het geluk bevordert. Geluk is bij de schrijvers genieting en bevrediging.

Het spreekt van zelf, dat niet minder zedelijk voorgesteld wordt het moederschap der ongehuwde vrouw.

Een ongehuwde vrouw heeft het recht kinderen te mogen hebben, indien zij die zelve begeert en zij de kracht voelt en toont voor deze kinderen behalve de moeder ook de kostwinster te zijn.

Tenslotte wordt voor de kinderen het ideaal van groote gemeenschapshuizen in uitzicht gesteld. „Wij achten het waarschijnlijk dat in veel gevallen de opvoeding der kinderen in die gemeenschapshuizen beter zal zijn dan in veel gevallen van individueele opvoeding door de eigen moeder.

Als men een boek als dit leest voelt men het huiveringwekkende van Gods oordeel, dat over ons komt, om onze hoogmoed en ongehoorzaamheid. Negatief is het boek vaak juist in de scherpe critiek op wantoestanden, maar positief levert het niets anders dan revolutiebouw. Hier is een vermenging van waarheid en leugen, waardoor de leugen zoo gereedelijk ingang vindt.

Nu is het niet mijn bedoeling dit boek verder te beoordeelen, al verdient het stellig een breedvoerige bespreking en veroordeeling. Ik gaf alleen heel in 't kort de inhoud weer om de sexueele verwildering en onteering van het huwelijk aan te wijzen, in verband met dit artikel. Deze poging om het „huwelijk" nog te redden voert onherroepelijk tot polygamie en prostitueering der vrouw. Als dergelijke ideeën de overhand krijgen dan wordt het, zooals Dr. Honig terecht schreef „een hondjes-beweging". [13])

De pauselijke encycliek spreekt van ontaardingen, die ook beschaafde volken zouden terugvoeren tot de barbaarschheid van sommige wilde stammen.

Waar Gods gemeene gratie zich niet terugtrekt, „is het steeds zóó dat iedere man zijn vrouw alleen bezitten wil, en iedere vrouw haar man. Bovendien willen de echtgenooten elkaar ook als eerste bezitten. De man wil een meisje dat nog meisje is, en zij wenscht een jonge man voor wie zij de eerste is.

---

[13]) Standaard van Zaterdag 14 Mei 1932 bl. 9.

Het onlosmakelijk verband van ziel en lichaam eischt een totale twee-eenheid, die ontrouw in lichamelijk opzicht nooit en onder geen vorm kan dulden. Wezenlijk zijn de verhoudingen ten opzichte van het huwelijk ook onder de primitiefste volken zóó geweest, zooals ze nu nog onder hoog ontwikkelde volken zijn". [14])

Mevrouw en Dr. Wibaut vinden ontrouw onder bepaalde omstandigheden zedelijk. Jalouzie wordt absoluut veroordeeld als van alle hartstochten de bitterste, de smadelijkste en meest noodlottige.

Gelukkig is er in dit boek nog een halt houden, waaruit blijkt, dat men nog niet geheel losgelaten is.

Ten opzichte van jongere meisjes en jongens (15—18 j.) wordt ook het standpunt van Lindsey nog afgewezen. Wel wordt „hun recht op geluk" erkend, maar de schrijvers voelen, dat dit niet beteekent het toegeven aan iedere opkomende begeerte. Deze jongeren stellen ze nog de eisch der zelfbeheersching. Dit is „een eisch, die ook zonder eenige nadering tot ascetisme op sexueel gebied aanvaard moet worden".

Waar zulke beseffen nog niet uitgeroeid zijn, kan de Christelijke ethiek nog aansluiting vinden.

---

[14]) Honig-Tazelaar Het Huwelijksprobleem bl. 16.

En het daar aangehaalde werk van A. W. Nieuwenhuis.

Brunner wijst voor het monogaam karakter van het huwelijk op twee feiten: 1o) das jeder mensch unwiderruflich eines Mannes und eines Weibeskind ist, datz jeder Vater unwiderruflich mit diesen Weib und jedes Weib unwiderruflich mit diesem Mann dieses Kinder Vater oder Mutter ist.

Het tweede feit „ist die der menschlich-geschichtlichen Liebe. Auch in ihr liegt der Hinweis — nicht mehr, aber auch nicht weniger! — auf das von uns gesuchte „Monos". Denn die echte natürliche Liebe ist ihren Wesen nach „monistisch".

D.w.z. dasz Liebende ganz afgesehen von aller ethischen Verplichtung, das Dazwischentreten eines Dritten als unverträgliche Störung von allem Ethischen — „diesen da ganz" und „diesen da allein" will; dasz sie, wo das Liebengefühl echt und stark ist, es weisz, dasz diese Verbundenheit unbegrenszte Dauer meint. A. w. bl. 330 en 331.

3. *Taak van Kerk en ambtsdrager.*

De Kerk is van God geroepen om van het huwelijk te getuigen als goddelijke instelling en het door Hem bepaalde karakter en doel van het huwelijk te handhaven. Het is niet haar taak in allerlei gewetensgevallen uitspraak te doen (deze hoort gedeeltelijk tot de zielszorg).

De ambtsdrager en de Kerk als instituut heeft in dezen tijd een ernstige taak ten opzichte van het huwelijk.

Allereerst moeten we de oorzaken opspeuren, de kwalen zien, de juiste diagnose stellen, zullen we tot genezing en voorkoming van ellende werkzaam kunnen zijn.

Dat zulk een sexueele verwildering los kon breken, is vóór alles te wijten aan het ongeloof: het verlaten van God, het niet willen luisteren naar zijn ordinantiën, hetzelf heer en meester willen zijn.

Geestelijke factoren begunstigd door economische droegen veel tot deze verwildering bij. Het gezin verloor zijn beteekenis voor uitoefening van handarbeid, groote industriecentra ontstonden. Individualisme, geldzucht en materialisme zegevierden. Het opeischen van rechten bleef niet evenredig aan het vervullen van plichten. Wel het huwelijk als genieting maar niet als roeping.

Voorts is van groote beteekenis het reeds genoemde misbruik van de hoogere waardeering en grootere zelfstandigheid der vrouw, en de verheffing van het levenspeil in het algemeen. De vergrooting van de moeilijkheden bij gezinsvorming. [15])

Geboortebeperking werd al meer gepropageerd en vond al meer ingang, deels uit gemakzucht, deels uit andere motoeven. Het Neo-Malthusianisme met zijn enorme propaganda voor voorbehoedmiddelen heeft ontzettend veel kwaad

---

[15]) A. A. v. Rhijn De strijd om het huwelijk bl. 50.
H. Wagner Geburtenregelung als theologisches Problem bl. 32 vv.
Brunner a.w. bl. 324.

veroorzaakt en bevorderd. Vóórdien lag er althans voor het ongehuwde meisje in de gevolgen van de geslachtsdaad een zeer sterke rem. Deze is nu weg.

De eindstrijd zal dan ook voltrokken worden op het gebruik van Neo-Malthusiaansche middelen, wat de uitgesproken conditie is voor het huwelijk in kameraadschap of de „vrije" verloving, met het daar op den duur op volgende recht op vruchtafdrijving (onder de valsche leus: iedere vrouw heeft recht op haar eigen lichaam) (De Graaf).

Op dit punt nadert de vloedgolf van de sexueele verwildering het kerkelijk terrein. Hoezeer deze dingen in Duitschland de Christenen benauwen blijkt heel duidelijk uit hun huwelijksliteratuur. In het Mei-nummer van de Christliche Volkswacht, staat een artikel van „de Evangelische Arbeitskreis für Sexualethiek", dat aldus aanvangt: Die in die Evangelische Christenheit weit verbreitete Unsicherheit und Ratlosigkeit in den Fragen des geschlechtlichen Lebens, insbesondere in den Fragen, die mit dem Wort „Geburtenregelung" umschrieben sind, hat dem „Ausschusz für Familien- und Bevölkerungsfragen" des internat. Verbandes für „Innere Mission und Diakonie" und dem „Volkswachtbund" Hamburg Veranlassung gegeben die Bildung eines freien „Evangelischen Arbeitskreises für Sexualethiek anzuregen.

a. *Geboorteregeling.* De encycliek van den paus keert zich krachtig tegen „elk huwelijksgebruik, bij welks uitoefening de handeling door menschelijk opzet van haar natuurlijke kracht om leven voort te brengen beroofd wordt, daar deze ingaat tegen de wet van God en die van de natuur en degenen, die een dergelijke misdaad begaan, zich besmetten met de vlek van zware zonde".

„Sommigen echter, die daarin duidelijk van de oorspronkelijke en steeds trouw overgeleverde christelijke leer afwijken, hebben gemeend onlangs een andere leer over deze handelwijze plechtig te moeten verkondigen". Deze zin uit de encycliek van den Paus (dato 31 Dec. 1930) zal wel slaan

op het getuigenis der Lambeth-conferentie. Ook de Anglikaansche bisschoppen stellen als eerste huwelijksdoel de voortplanting van het menschelijk geslacht. Met klem hebben zij betoogd, dat het huwelijk een heilige roeping is. De plicht en de heerlijkheid van het ouderschap stellen zij boven alles.

Het voorrecht te mogen leven is zoo groot, dat ouders het moeten schenken aan zoovele kinderen als hun middelen hen in staat stellen op te voeden, ten eerste ter wille van zich zelf, want de zelfbeperking en tucht, die het hebben van kinderen oplegt werkt gunstig op de ontwikkeling van het karakter, en ten tweede ter wille van de kinderen, want hetzelfde geld van hen. In dat verband spreken zij uit, dat de opvoedkundige waarde van een groot gezin verre overtroffen wordt door die van een dure opvoeding. In ieder geval moeten de ouders zich hoeden overwegingen van economischen aard te laten gelden om de noodzakelijkheid van groote eenvoud of zelfs betrekkelijke armoede te vermijden, die in onze dagen zoo gevreesd wordt, maar die er wel veel toe kan bijdragen krachtige en stoere karakters te kweeken.

Wanneer echter de beperking van het ouderschap dringend geboden schijnt, moeten man en vrouw zich volkomen onthouden van sexueele omgang. Zulk een onthouding is voor hen die Gods genade zoeken en vinden een gelegenheid zich te oefenen in de hoogste Christelijke liefde en zelfverloochening.

Alleen wanneer vaststaat, dat geen kind ter wereld mag komen en er gegronde redenen van zedelijken aard zijn, die onthouding verbieden, dan kunnen wij het gebruik van een wetenschappelijk middel, dat met overleg en inzicht gekozen wordt, waardoor zwangerschap voorkomen wordt niet veroordeelen (bl. 130).

Dit standpunt van de meerderheid der Anglikaansche bisschoppen wordt in meer of mindere mate ook door andere theologen gedeeld. Ik noem *Gray* den bekenden schrijver van het ook onder ons zeer gewaardeerde huwelijksboek : Men,

Women and God. (Bij Kok verscheen reeds de tweede vertaling. In deze uitgave is echter weggelaten Gray's oordeel over de geboorteregeling, welke ook volgens hem in sommige gevallen, die de echtgenooten in hun geweten voor Gods aangezicht te beoordeelen hebben, geoorloofd is door gebruikmaking van anti-conceptioneele middelen).

Verder in Duitschland: W. Schreiner: Wir Männer in der Ehe (dit boek komt ook binnenkort in Ned. vertaling uit). W. Wagner: Geburtenregelung als theologisches Problem. En last not least Brunner: Das Gebot und die Ordnungen (bl. 353—56). Ook in ons land wordt deze beschouwing door een enkele voorgestaan, terwijl anderen er sterk toe neigen.

Om het groote belang van deze kwestie wil ik er liever in een afzonderlijk artikel op terugkomen. Want deze zaak eischt een nauwkeurige breedvoerige beschouwing, waarin we ons principieel opnieuw moeten bezinnen.

Het staat voor mij vast dat we daarbij tot geen andere conclusie zullen komen dan dat dit standpunt beslist moet worden afgewezen, omdat de scheiding van het eerste en tweede huwelijksdoel in normale huwelijken uit ethisch en godsdienstig oogpunt ongeoorloofd is.

b. *Jeugd en huwelijk.* Een belangrijke taak ligt er voor ons ambtsdragers ook ten opzichte van de jeugd. Niet alleen wat betreft de huwelijkskeus om gemengde huwelijken te voorkomen, waardoor de eenheid van het huwelijk ernstig wordt aangetast, maar ook in de opvoeding tot het heilig huwelijk om hen de juiste waardeering van en achting voor het huwelijk bij te brengen.

Niet alsof de kerk in de catechese, bij het huisbezoek en in de prediking deze taak het eerst zou hebben te verrichten. Eerstaangewezenen zijn hier de ouders, maar ook de School en de Kerk hebben hierin een roeping.

Stockholm gaf de inhoud voor dit onderricht aan de jeugd te geven in deze drie punten weer:

1. De weldadige invloed op lichaam en ziel van een rein levensgedrag in beheersching der zinnelijkheid.

2. De heiligheid der echtelijke verbintenis, welke niet op stoffelijk belang en egoïsme mag rusten, maar op liefde en wederzijdsch hulpbetoon.

3. De hooge waardigheid der roeping van het vader- en moederschap, en de schoonheid van het daarmee verbonden offer.

De jeugd moet opgevoed worden tot den dienst des Heeren, tot gehoorzaamheid aan zijn ordinantiën, welke zij moet leeren stellen boven de ontwakende begeerten van het sexueele leven. Niet wat het eigen hart wil, maar wat God wil is goed. Gehoorzaamheid en nog eens gehoorzaamheid moet steeds het wachtwoord zijn.

Onmisbaar is daarbij tevens de inwerking op hun ideaalvorming. Onze jongens en meisjes moeten weten, dat het geslachtsleven in het huwelijk een heilig terrein is, zoodat ze met eerbied en schroom aan dat leven gaan denken, als aan iets wonder-schoons, dat God weggelegd heeft voor den man en de vrouw, die Hij elkaar in liefde doet vinden en trouwen.

c. *Onontbindbaarheid van het huwelijk.* Ook de Kerk als instituut heeft ten opzichte van de tegenwoordige huwelijksvragen een roeping. In hoeverre dit ook geldt ten opzichte van de geboorteregeling blijve in dit artikel rusten. Omnium concensu geldt dit stellig van de onontbindbaarheid van het huwelijk.

Sinds 1917 hebben we in de Geref. Kerken deputaten inzake het vraagstuk der echtscheiding. In 1920 werd een uitvoerig rijk gedocumenteerd rapport uitgebracht en in 1923 werd daarbij gepubliceerd de memorie van Prof. Ridderbos. De eindbeslissing is ook op de Synode van 1930 nog niet gevallen.

Het is noodig dat voor deze zaak in onze kerken groote belangstelling zij. Ambtsdragers en leden moeten zich van het rapport rekenschap geven. De nood van onzen tijd moet

ons uitdrijven tot gebed, opdat het onder de leiding van den Heiligen Geest moge komen tot een eenparige beslissing.

Het rapport oordeelt, dat echtscheiding geoorloofd is op grond van overspel en kwaadwillige verlating, terwijl Prof. Ridderbos als zoodanig alleen overspel erkent.

De beschouwing van Prof. R. komt mij de juiste voor, daar alleen overspel de echt wezenlijk breekt. [16]) Zoo ook Stockholm : De kerk verkondigt principieel de onontbindbaarheid van het huwelijk. Overeenkomstig de leer van het Evangelie erkent zij, dat echtscheiding alleen maar geoorloofd is in geval van echtbreuk. Daarbij valt dan bovendien nog alle nadruk op het feit, dat in geval van overspel scheiding *geoorloofd* is en allerminst verplicht. Dr. Kuyper wees er dan ook met grooten ernst op, dat na zulk een zonde aanstonds verootmoediging en verzoening *moet* volgen. Is dat niet het geval, dan moet de kerkelijke tucht tusschenbeide treden, die leide ze niet tot verootmoediging en verzoening moet voeren tot excommunicatie en alzoo tot uitsluiting van het christelijk terrein. *Onder Christenen in den engeren zin van het woord is echtscheiding dus feitelijk ondenkbaar.*

Het hoeft nauwelijks gezegd, dat deze hooge norm alleen kan gelden bij de wedergeborenen. De overheid kan van de groote massa niet eischen, wat de Kerk van haar leden moet eischen. De tijd kan komen, dat ook de Overheid in ons land de echtscheiding zal moeten vergemakkelijken en dan wordt al urgenter de houding van de Kerk voor haar eigen terrein.

d. *Sacramenteele opvatting van het huwelijk.* Om het onverbreekbare van de huwelijksverbintenis te handhaven is gewenscht noch noodig dat de Kerk zou terugkeeren tot de sacramenteele opvatting van het huwelijk. Ten onzent is dit krachtig bepleit door Prof. Kohnstamm in het derde deel van zijn Schepper en Schepping (De Heilige bl. 317—330).

---

[16]) Zoo ook Ds. J. S. Post De onontbindbaarheid van het huwelijk, A.-R. Staatk. Febr. 1930.

Heel dit pleidooi is uiterst zwak en onhelder.[17]) Al valt er in zijn beschouwing van het huwelijk veel te prijzen, de poging om het te herstellen tot sacrament is volkomen mislukt.

Het argument, dat doop en avondmaal door Christus zijn ingesteld en het huwelijk een scheppingsordinantie is, tracht hij te ontzenuwen door te wijzen op den *kinderdoop*. Dat de kinderdoop direct iets te doen zou hebben met het geestelijk leven van den doopeling wordt door hem als volkomen onhoudbaar afgewezen, daar men anders zou terugvallen tot het magisch sacramentalisme der Roomsche Kerk.

„De kinderdoop beteekent op den grondslag van het Evangelie, dat wij den samenhang van Scheppingsorde en Genadeorde niet kunnen noch mogen verwaarloozen. Precies hetzelfde geldt voor 't huwelijk. Het is niet ingesteld door Jezus, het is niet iets wat uitsluitend en alleen binnen het Rijk van den Zoon voorkomt en niet daarbuiten ; ongetwijfeld en wij danken daar God voor. Maar staat het dan met het feit van het geboren worden anders ? En als wij de behoefte gevoelen, dit „natuurlijke" feit ook zijn plaats te geven in de Kerk, en dat doen door middel van den doop, dan is er zeker niet minder, maar meer reden om aan het „natuurlijke" feit van het huwelijk een overeenkomstige plaats te geven in de Kerk. Want de huwenden onderscheiden zich van den doopeling juist daardoor, dat zij wèl de orde der Schepping en die der Genade van Staat en Kerk kunnen onderscheiden. (bl. 319)

De kinderdoop is voor Prof. K. niets anders dan het voldoen aan een natuurlijke d. i. in de Scheppingsorde gegrondveste, behoefte der ouders. Door zijn geboorte behoort het kind tot een bepaalde Staat en bepaalde Kerk. Wat de naamgeving en inschrijving in de burgerlijke stand beteekent ten opzichte van den Staat ; beteekent het laten doopen van zijn kind ten opzichte van de Kerk. De doop is op dit standpunt niets anders dan een plechtige handeling in den eere-

[17]) Brunner noemt het in een noot „völlig haltlos".

dienst, waarbij het kind wordt opgenomen in de kerk: de onbewuste (en daarom voorwaardelijke en voorloopige) toetreding tot de kerk. Hieruit volgt dat de openbare belijdenis „de bevestiging tot lidmaat" de bewuste toetreding dan toch zeker een sacrament moet zijn. Wat dan ook door Prof. K. wordt gewenscht. Nog een stap verder en de bevestiging van ambtsdragers zal dan ook een sacrament zijn.

Prof. K. geeft geen duidelijke omschrijving van wat hij onder een sacrament verstaat. Dit is wel duidelijk, dat zijn opvatting van de sacramenten nog wel aan Zwingli doet denken maar overigens niets heeft van de reformatorische opvatting. Neemt men de omschrijving van de Heid. Catechismus dan blijft er van eenige overeenkomst tusschen kinderdoop en huwelijk niets over.

Een tweede argument ligt voor Prof. K. in de overeenkomst met het Avondmaal. Zooals het Oud-testamentische Pascha door Christus gestempeld werd tot het Avondmaal, zoo ook het Oud-testamentische huwelijk tot het Christelijk huwelijk. Bewijs Matth. 5 : 32, 19 : 9; Urc. 10 : 11. Maar Ik zeg U dat zoo wie zijn vrouw verlaten zal, anders dan uit oorzaak tot hoererij, die maakt dat zij overspel doet, en zoo wie de verlatene trouwt die doet ook overspel.

Het is mij echter onmogelijk in dit Woord van den Heere Christus iets anders te hooren dan de herstelling van de oorspronkelijke *Scheppingsordinantie* tegenover de veel misbruikte toelating van Mozes.

Het derde argument is ontleend aan de bekende uitspraak van den Apostel Paulus in Ef. 5 : 32. De Schriftplaats waar ook Rome zich op beroept.

De Apostel noemt daar de huwelijkseenheid een „verborgenheid", geheimenis (μυστηριον, sacramentum). Hij spreekt over dat geheimenis met het oog op de verhouding van Christus en de gemeente.

Nu is het volkomen waar, dat hier uitgesproken wordt, dat voor den Apostel de verhouding van man en vrouw in het huwelijk „zoo fundamenteel als een element van Gods

scheppingsorde en tevens zóó heilig is, dat hij geen oogenblik aarzelt om die te gebruiken als beeld voor het verband tusschen den Christus en zijne gemeente".

Maar wat heeft dat nu toch te maken met het reformatorisch begrip van sacrament. Hier is geen andere overeenkomst dan die van het *woord*, dat niet in de H. Schrift maar in het kerkelijk spraakgebruik o.a. voor doop en avondmaal wordt gebruikt.

Als Prof. K. dan ook met verwondering vraagt: welk mysterieus wezens-verschil zoekt men dan toch tusschen dit „in den naam van Jezus Christus" brengen van een gemeenschappelijk besluit, dat het gansche verdere leven moet dragen, binnen de gemeente, en het brengen van een doopeling binnen die gemeente door de ouders als een gelofte van hun opvoedingstaak" (bl. 321) dan luidt ons antwoord: evenmin als het laatste is het eerste sacrament in den onder ons gebruikelijken zin van het woord. De kinderdoop is geen plechtigheid, welke opgaat in een gelofte der ouders. Wel is de gelofte een vereischte met het oog op de bediening van het sacrament, maar ze is het sacrament zelve niet, evenmin als de openbare geloofsbelijdenis het sacrament des avondmaals is.

De beschouwing en critiek, welke Prof. K. dan tenslotte geeft „over het schrappen van het huwelijk als sacrament" door de Reformatoren is geheel onjuist. De Reformatoren bedoelden daarmee allerminst te ontkennen, dat het huwelijk in het Christelijk leven een centrale macht is, maar hun beschouwing kwam voort uit een gezuiverde zienswijze van de verhouding natuur-genade. Dat bij Rome het huwelijk een sacrament werd is opgekomen uit een onschriftuurlijke beschouwing van het natuurlijke leven, als iets van lager orde, dat door bovennatuurlijke genade moet worden opgeheven.

Augustinus noemt het huwelijk ook sacrament en bedoelt daarmee, dat de verbintenis niet verbroken worde en dat de weggezonden man of vrouw niet huwe met een ander zelfs niet in geval van kinderloosheid" (Encycliek Casti con. bl.

17). Sacramentum is hier hetzelfde als heilig, maar dit heeft niets te maken met de opvatting van sacrament als teeken en bron van bizondere inwendige genade (Enc. bl. 21).

Het groote belang dat Prof. K. toekent aan het „sacramenteel karakter" van het huwelijk is dat verloochening daarvan telkens weer voert tot een terugval in de heidensche opvatting en beschouwing van het sexueele leven als iets minderwaardigs, althans als iets ongeestelijks. „Het gaat om het sexueele leven als een symboolhandeling".

Het huwelijkssacrament bevat volgens Prof. K. deze elementen 1o. de kerkelijke plechtigheid, 2o. de geslachtsdaad is een heilige symbolische handeling, 3o. het huwelijk is onverbreekbaar.

Deze drie dingen hebben echter niets met een sacrament in den gewonen zin van het woord te maken.

De Roomschen trachten veel ernstiger het huwelijk voor te stellen als sacrament door het te noemen een teeken dat genade aanduidt en geeft.[18])

In de Anglikaansche huwelijksliteratuur treft men ook telkens het woord „sacramenteel" aan in verband met het huwelijk. In het rapport der C. O. P. E. C.,[19]) dat over de verhouding der geslachten handelt staat b.v. op bl. 134: De lichamelijke éénwording is het sacramenteele van het huwelijk. Het is een uitwendig en zichtbaar teeken van innerlijke en geestelijke genade, het symbool en de belichaming van huwelijksliefde, welke de eenheid die zij tot stand brengt tegelijkertijd versterkt en verrijkt.

Bij de Reformatoren hebben echter de sacramenten alleen

---

[18]) Het is een heel ding voor de Roomsche Kerk om het sacramentsbegrip op het huwelijk te kunnen toepassen, terwijl ook duister blijft of het huwelijk een eenmalig Sacrament is (gelijk de doop) of een dat telkens weer wordt gebruikt gelijk de communie. Want het wezenlijke van het sacrament ligt in de geslachtsdaad.

[19]) Dit rapport is van groot belang voor het vraagstuk der geboorteregeling. De *C*(onference) *O*(n) Christian *P*(olitics), *E*(conomy) and *C*(itizenschip) werd April 1924 te Birmingham gehouden. (De Engelsche voorbereidingsconferentie op Stockholm).

betrekking op de gaven van Gods *bizondere* genade jegens zondaren, welke de Heere Christus aan het kruis heeft verworven en de Heilige Geest ons meedeelt.

Het huwelijk is zeer stellig een *genade*-gave, reeds in het Paradijs, maar genade is dan hetzelfde als gevende gunst.

Al dat spreken en schrijven over het sacramenteel karakter van het huwelijk is onjuist en werkt verwarrend. Het is daarom zeer gewenscht dat wij ons daarvan geheel onthouden ook al bedoelt men het alleen in den zin van heilig. Sacramenteel heeft in onzen tijd een vaste beteekenis gekregen in denzelfden zin als sacrament, en de Anglikaansche huwelijksliteratuur bewijst, dat dit spraakgebruik opkomt uit of zich heenbeweegt naar Roomsche opvattingen.

e. *Kerkelijke huwelijksbevestiging.* Uit het veelvuldig gebruik van het woord sacramenteel in verband met het huwelijk blijkt alleen dit goede, dat aan de *kerkelijke huwelijksbevestiging* weer veel meer waarde wordt gehecht. Dat is winst. Teveel is de gedachte ingedrongen alsof het huwelijk eigenlijk door den ambtenaar van den burgelijken stand voltrokken wordt. De kerk is in een hoek geduwd.

Begrijpelijk is de Roomsche actie daartegen. [20]) Dit streven verdient onzerzijds in veel opzichten krachtigen steun.

Prof. Anema schreef terecht: terwijl nu de Overheid alvorens het huwelijk te sluiten, de vrije toestemming wil gebleken zien, met de tegenwoordige toestemming der familie rekening houdt, en voor eigen belang zorgt — wordt de Kerk erger dan genegeerd, door de bekende strafbepaling tegen geestelijken, die een huwelijk sluiten zonder zich van de voorafgaande sluiting op het stadhuis te hebben verzekerd. Wenschelijk ware hierbij een regeling, waarbij de Overheid behoorlijk erkende de functie der Kerk, voorzoover de te huwen personen tot eenige kerk behooren." [21])

---

[20]) Zie daarvoor *Wenschen betreffende wijzigingen en aanvullingen in de Nederl. huwelijkswetgeving* neergelegd in een rapport uitgebracht door eenige R.-K. vrouwen. Hilversum 1925.

[21]) Anema. Huwelijk en Huwelijkswetgeving o. c.

Het huwelijk wordt door de huwenden zelf gesloten in biddend opzien tot God, die hen samenvoegt. De overheid moet dit sanctioneeren voor haar terrein, maar de kerk niet minder voor het hare.

De beteekenis van de kerkelijke huwelijksbevestiging is immers veel rijker dan het afsmeeken van Gods zegen, het is ook de plechtige erkenning en sanctioneering van het huwelijk voor het terrein van het genadeverbond.

Het kerkelijk huwelijk mag niet gering geacht worden. Er zijn Roomschen, die in hun gewoon pak naar het stadhuis gaan, om de huwelijksvoltrekking daar gauw even te doen plaats vinden en dan weer gewoon aan hun werk gaan. Pas bij het kerkelijk huwelijk wordt het feestgewaad aangetrokken en de bruiloft gevierd. Dit is een ander uiterste, dat evenmin gewenscht is.

Bij ons is echter versterking van het besef, dat de kerkelijke bevestiging van het huwelijk voor de leden onzer kerk een wezenlijk bestanddeel van hun huwelijksvoltrekking vormt, niet overbodig.

Veel kan daartoe bijdragen de wijze, waarop deze handeling in den eeredienst verricht wordt. Het is zelfs als een leemte gevoeld, dat ons huwelijksformulier niet genoegzaam doet uitkomen wat het karakter van het kerkelijk huwelijk is. [22])

Geve de Koning der Kerk, dat wij in onzen verwarden tijd vol bange nooden en nieuwe mogelijkheden, waakzaam en getrouw mogen zijn, meearbeidend aan de erkenning van zijn souvereiniteit, zijn beschikkingsrecht op heel ons leven, ook ons huwelijksleven, opdat de huwelijken, welke in onze kerken plechtig in Zijn Naam bevestigd worden ten volle vereenigen mogen menschen, die God samenvoegt, die Zijn wil erkennen in hun huwelijkskeus en huwelijkssluiting, ook in heel hun huwelijksleven, zoodat hun liefde-leven en éénwording symbool moge zijn van Christus liefde en gemeenschap met de gemeente en zij gewillig en welbewust Zijn Raad mogen dienen tot uitbreiding van Zijn Koninkrijk.

---

[22]) Ons Huwelijksformulier door Mr. A. J. L. v. Beeck Calcoen.

VERSLAG

van de 21ste Algemeene Vergadering van de Vereeniging van Predikanten der Gereformeerde Kerken in Nederland, gehouden op Woensdag 30 en Donderdag 31 Maart 1932 in het Jaarbeursgebouw te Utrecht

door

Ds H. S. BOUMA te Amsterdam.

I.

1. Des middags om één uur opent de Voorzitter de vergadering. Hij gaat voor in gebed, nadat gezongen is Ps. 119 : 17 en gelezen Psalm 91.

2. De Voorzitter spreekt de vergadering toe als volgt:

Geliefde Medebroeders in de Heilige Bediening!

Toen ik verleden jaar het voorrecht had, onze vergadering te openen, sprak ik van de betrekkelijke rust, die ons kerkelijk leven kenmerkt. Ik zou dat — al vergeet ik een kerkelijke procedure, die sinds opkwam niet — thans weer kunnen doen. Maar indien ik het deed en beproefde in wat andere woorden een da capo te geven van verleden jaar, dan zou ik toch niet bepaald aansluiten bij wat er op dit oogenblik leeft in uw hart. Ons geslacht heeft den grootsten aller oorlogen beleefd. De Heere heeft ons daarin — we vergeten het helaas te dikwijls — genadig bewaard en ook ons kerkelijk leven heeft zich ondanks den oorlog ongestoord kunnen ontwikkelen. En thans beleven we de grootste van alle bekende crisisperioden. Die gaat aan ons kerkelijk leven allerminst voorbij en velen van ons ondervinden er de droeve gevolgen van. We hebben vaak gesmaald op de zilveren

koorde en de vaste kapitalen, nu ondervinden we aan den lijve, dat als het op het stoffelijk gewin aankomt, ook het in onze Kerken gehuldigde vrijwilligheidssysteem zijne bezwaren heeft. En meer dan één van onze predikanten moet het aanzien, dat zijn Hervormde collega houdt, wat hij heeft, terwijl hij zelf zich met aanmerkelijk minder moet tevreden stellen.

Nu zou het op zich zelf het ergste niet zijn, als een predikant met zijne gemeente naar beneden ging. Al voeg ik er dadelijk aan toe, dat er ook grenzen zijn en dat niet mag worden verwacht, dat een predikant onder alle omstandigheden zijn werk met opgewektheid verricht. Maar erger is, dat er thans practijken voorkomen, die in geen geval door den beugel kunnen. In één van onze kerkelijke bladen werden er onlangs een tweetal genoemd. Het schijnt me toe, dat ook in de candidaten-wereld wel eens iets gebeurt, dat beter niet ware geschied. Het is niet mijne bedoeling, hier allerlei gevallen te gaan bespreken en de vraag te stellen, wat er aan is te doen. Dat begeer ik juist niet. Zeker, een mensch moet leven, ook een predikant en zijn gezin. En het is heel gemakkelijk, om als iemand zelf geen gebrek lijdt, aan den ander, die niet weet, hoe hij er komen moet, voor te houden, wat hij behoort te doen. Onwillekeurig komt dan het: „Gaat heen en wordt warm" ons voor den geest, waarmede reeds Jakobus de welgestelden uit zijne dagen bestraft. Maar we mogen elkander wèl in vriendschap wijzen de thans dreigende gevaren. Dat gevaar is, dat we in onze Vereeniging op de wijze van eene vakvereeniging zouden gaan handelen over de nooden der predikanten en dat we hier samen zinnen op middelen, om daarin verbetering te brengen.

Misschien zal men mij tegenwerpen, dat toch in vroeger dagen op onze vergaderingen wel over de predikantstractementen is gehandeld en dat dit niet zonder beteekenis is geweest. Inderdaad, zoo is het. Maar de gevallen staan niet gelijk. Toen was er geen nood bij ons volk en was alleen aan de orde, hoe kan ons volk doordrongen worden van de noo-

den, die de predikant en zijn gezin nu eenmaal heeft. Van invloed oefenen is ook toen geen sprake geweest. Maar thans staat de zaak anders. Er is een noodtoestand. En er is — afgedacht van de enkelen, die van dezen nood profiteeren — bijna niemand, die niet onder de crisis lijdt. Juist daarom dringt ook voor ons het gevaar, nu dingen te doen, die we niet moeten doen.

Onze Vereeniging heeft er zich altijd zorgvuldig voor gehoed, een soort kerkelijke vergadering te worden, die, in welken vorm dan ook, de punten behandelde, die op de Synode thuis behooren. We zijn hier geen voorparlement, al waren er wel eens dingen aan de orde, die door den loop der omstandigheden, later in het parlement ter sprake kwamen. We moeten hier evenmin eene vakvereeniging willen zijn. Want met het predikant-worden hebben we dit recht, dat ik op zich zelf geen werker ontzeg, om door de vakvereeniging voor zijn belang te strijden, prijs gegeven. Onze positie is een geheel bijzondere en ik zou daar de volle consequentie van willen aanvaarden. Trouwens, als het er eens op aankomt, wat zouden we als vakvereeniging kunnen doen bij de bijzondere organisatie onzer kerken ? En ik voeg er dadelijk deze tweede vraag aan toe, mag niet met dank aan God gezegd, dat onze rechtspositie heusch wel veilig is, als ik deze woorden, die hier eigenlijk niet op hun plaats zijn, dan eens even mag gebruiken ? Genieten we als predikanten niet de liefde en achting onzer Kerken en wordt er ook niet dienovereenkomstig gehandeld ?

Waarom ik dan toch van deze dingen spreek ? Omdat een enkel geval, waarin ongetwijfeld hetzij van de zijde van den predikant, hetzij van die van den Kerkeraad verkeerd gehandeld is, zoo licht heel eene verhouding, die over 't algemeen goed is, bederven kan en leiden tot dingen, die niet moesten gebeuren. En omdat ik meen, dat wij zelf daarbij een moeilijke en zware taak hebben te vervullen. Wij willen niet alleen zijn voorzitter van den Kerkeraad, maar ook voorganger der gemeente. Op ons rust de plicht, om ook in deze

moeilijke omstandigheden, waarin mee ons eigen bestaan gemoeid is, het voorbeeld te geven, ambtsdragers te zijn, herders der kudde. Ter wille van ons werk zullen we ons moeten onthouden van veel, dat we anders wellicht konden doen.

Maar dan hebben we ook bijzondere kracht van noode. God geve ons die rijkelijk! Ik hoop, dat de Heere daartoe ook, gelijk zoo menigmaal eerder, deze vergadering zal willen gebruiken. Mogen we hier als steeds aangenaam bij elkander zijn en genietend van elkanders vriendschap en het hooren der referaten, gesterkt worden tot de taak, die ons wacht. De agenda spreekt van onderwerpen, die hetzij om hun uitermate practisch karakter, hetzij, omdat ze midden in de besprekingen van onzen tijd staan, recht hebben op onze belangstelling. De Heere geve ons, dat we straks gebouwd in het geloof van hier gaan.

Zoo roep ik u dan een hartelijk welkom toe en verklaar ik deze vergadering voor geopend.

3. De notulen der vergadering van 8 en 9 April 1931, gepubliceerd in het Theol. Tijdschrift, worden vastgesteld.

4. In het jaar-verslag worden verschillende mededeelingen gedaan. Het leden-tal der Vereeniging steeg van 637 tot 659. Naar aanleiding van het verslag wordt besloten, om met Prof. Honig en Dr Thijs in de Commissie tot beoordeeling van het antwoord op de uitgeschreven prijs-vraag nog een derde lid te benoemen. Tevens wordt aangenomen het voorstel van het bestuur ten opzichte van de hulp, door de Vereeniging te bieden aan candidaten, die nog geen beroep ontvingen. Dit voorstel luidde:

> De Vergadering betuigt haar instemming met de gedachte, dat voor „candidaten zonder beroep" van de zijde der Predikanten-Vereeniging alleen iets kan gedaan worden in de richting van buiten-kerkelijken arbeid (onderwijs, opvoedingsgestichten enz.) en draagt aan het bestuur op:

1e. voor het verleenen van bemiddeling uit te noodigen een hoogleeraar van de Theol. School en één van de Vrije Universiteit;

2e. bij gebleken levensvatbaarheid, aan de volgende vergadering voorstellen te doen aangaande de benoeming van een „advies-commissie" en de inrichting van een bureau.

6. De Penningmeester deelt mede, dat door hem in het afgeloopen jaar werd ontvangen *f* 1333.98^5 en uitgegeven *f* 1032.11^5. De predikanten Couvee en Delleman worden uitgenoodigd, de boeken van den Pennigmeester te willen controleeren.

6. Als leden van het bestuur zijn aan de beurt van aftreding Ds C. B. Bavinck en Ds C. W. E. Ploos van Amstel. Ds Ploos van Amstel deelt mede, dat hij zich voor eene herkiezing niet beschikbaar kan stellen. De Voorzitter dankt hem zeer hartelijk voor zijne jarenlange medewerking, welke door de Vereeniging en het bestuur zeer gewaardeerd wordt. Ds Bavinck wordt bij acclamatie opnieuw benoemd en in de vac.-Ploos van Amstel wordt uit een drie-tal: D. van Dijk, J. J. Miedema en J. Thijs gekozen: Ds D. van Dijk van Groningen, die zijne benoeming aanvaardt.

7. Aan het Consortium tot uitgave van het Geref. Theol. Tijdschrift wordt de gewone jaarlijksche subsidie toegekend.

8. Tot redacteur van het Theol. Tijdschrift worden opnieuw benoemd de Professoren Aalders en Ridderbos.

9. De Voorzitter geeft het woord aan *Prof. Dr T. Hoekstra* van Kampen, tot het houden van zijn referaat over *„Homiletische exegese."* [1])

10. De Voorzitter geeft het referaat van Prof. Hoekstra in bespreking.

---

1) Zie Geref. Theol. Tijdschr. April 1932.

Ds K. K. Troost van Naaldwijk gevoelt zich tegenover Ref. als een schildknaap tegenover een geharnast ridder en zal zich daarom niet aan een debat met hem wagen. Bovendien stemt hij met het gesprokene in. Alleen zou hij willen vragen, wanneer geëischt wordt, dat niet alleen het speciale in iederen text wordt gezocht, maar ook het verband, waarin deze staat tot de hoofdgedachte der Godsopenbaring, wordt aangegeven — hoeveel tijd dan aan de dienaren des Woords moet worden gegund voor het maken van een preek.

Ds E. Prinsen van Enschedé heeft Ref. hooren zeggen, dat in eene vorige periode vaak veel te weinig rekening werd gehouden met het speciale en het verband van den text. Hij doet mededeelingen over een preek, door hem zelf jaren geleden gehoord en zou nu gaarne het oordeel van Ref. daarover vernemen.

Ds N. Diemer van Vijfhuizen heeft dezelfde vraag, als die door Ds Troost is gedaan. Maar ook is hem niet duidelijk, hoe Ref. staat tegenover de meening van Karl Barth : heeft Spr. het goed verstaan, dan wijst Ref. de opinie van Barth af, dat „we ons moeten inwerken in de ideeën b.v. van Paulus", maar daartegenover stemt hij weer in met Barths gezegde : „Het Woord van God is eeuwigheids-woord". Daarom wil hij hierover gaarne meer licht ontvangen.

Ds K. Sietsma van Eindhoven vraagt, of het betoog van Ref. ook geldt ten opzichte van de Catechismus-prediking. Of is deze eene prediking van den tweeden rang ? Ook is hem nog niet duidelijk, dat aan den eisch van het Christocentrische altijd kan worden voldaan. In het O. T. vooral zijn vele openbarings-gedachten, neem b.v. maar terstond de geschiedenis van den val, waarin de Christus niet wordt genoemd. Als daarover gepredikt wordt, kan zulk eene prediking toch niet Christocentrisch zijn, zij het dan ook, dat ten slotte op Christus gewezen wordt ?

Ds P. van Dijk van Zaandam vindt, dat men tegenwoordig wat al te veel eene Jezus-prediking heeft. Bij het luisteren naar radio-toespraken valt dat onmiddellijk op. Zoo-

doende geraken op den achtergrond het werk van den Vader en van den Heiligen Geest. Tegen „Christocentrische prediking" heeft hij geen bezwaar, mits het zij de prediking van Christus als den Middelaar, in Wien de Raad Gods ten volle is geopenbaard. Zou het daarom nog niet beter zijn, om in plaats van „Christocentrisch" te spreken van „Theo-Christocentrisch"?

Ds H. Fokkens van Hollandsche Veld begrijpt nog niet, dat homiletische exegese niet ook is toepasselijke exegese. Verder wil hij gaarne een paar vragen stellen, die niet bij hem zijn opgekomen onder het hooren van het referaat, maar bij het lezen van Prof. Hoekstra's „Homiletiek", n.l. over hetgeen daarin gezegd wordt, bij de bespreking van de „motto-prediking", over Mat. 26 : 22 en Ef. 2 : 11.

Ds J. Duiven van Opeinde-Nijega meent, dat door Ref. het ideaal wel zeer hoog werd gesteld. Maar als dat moet, is dan de opleiding van predikanten wel voldoende en moet het doctoraal examen niet verplichtend worden gesteld?

Ds K. Bakker van Lutten is altijd ontevreden over zijn werk, wanneer hij eens iets gelezen heeft uit de „Homiletiek". Hij is dat ook na het hooren van dit referaat. Men zou bijna den moed verliezen. Bovendien lijkt het tegenwoordig veel moeilijker, dan vroeger, om te weten te komen, wat er in het hart van de menschen omgaat. Hoe kunnen we dan spreken naar de behoefte van de gemeente? Vriendelijk verzoekt hij Ref. daarover nog eens iets te zeggen en tegelijk spreekt hij den wensch uit, dat Prof. Hoekstra nog eens een bundel preeken geve, opdat wij kunnen zien, hoe het ideaal benaderd kan worden.

Ds A. H. Piersma van Anjum is het geheel met Ref. eens, dat de dienaren des Woords zich in hunne prediking hebben te stellen op de basis van de belijdenis. Maar nu is er eene moeilijkheid: op sommige dingen hebben we tegenwoordig een anderen kijk, dan in de dagen, toen de belijdenis werd opgesteld. Als voorbeeld noemt Spr. de „nederdaling ter

nelle". Daarom verzoekt hij aan Ref. om eene aanwijzing, hoe in dergelijke gevallen moet worden gehandeld.

In zijn repliek begint *Prof. Hoekstra* met de opmerking, dat z. i. niet alle vragen door hem beantwoord behoeven te worden, omdat verschillende er van buiten het door hem besproken onderwerp liggen. Ook moet het hem niet ten kwade worden geduid, dat hij het ideaal heeft gesteld, want er was toch moeilijk anders van hem, die homiletiek heeft te doceeren, te wachten. Waar de vragen van zoo onderscheiden karakter zijn, ziet Spr. geen kans, ze in te deelen en zal hij ze alle afzonderlijk beantwoorden.

Tegenover *Ds Piersma* merkt Spr. op, dat wat in onze belijdenis staat, geheel met de Waarheid in overeenstemming is. Daarom moeten we altijd beginnen met wat onze belijdenis zegt. Daarvan uitgaande, kunnen we de verklaring verdiepen en ook wijzen op wat in andere symbolen wordt geleerd, in het genoemde geval b.v. op de woorden van de belijdenis van Westminster. Met *Ds Bakker* is Spr. het eens, dat men tegenwoordig niet gemakkelijk te weten komt, wat er in de menschen omgaat. Toch is er in dezen door huisbezoek en lectuur wel iets te bereiken, in ieder geval wel zooveel, dat men preeken kan naar de behoefte van de gemeente. Aan het verzoek van Ds Bakker om een bundel preeken zal Spr. niet kunnen voldoen, want dan zou hij preeken moeten maken, die beantwoorden aan al de eischen der homiletiek. Op de vraag van *Ds Duiven* aangaande de verplichting tot het doctoraal examen kan spr. geen antwoord geven. Dat is eene kwestie, die niet aan hoogleeraren, maar aan curatoren te beoordeelen staat. De opleiding moet voldoende worden geacht. Ook moet worden bedacht, dat de school niet alles kan geven. Aan *Ds. Fokkens* maakt spr. duidelijk, dat de vraag : „Ben ik het, Heere" van Mat. 26 : 22 beteekent : „ben ik de verrader ?" en dat is het niet, wat in de ziel der gemeente leeft, waarmee ze ten Avondmaal wordt geroepen, maar heel iets anders : „ben ik een kind Gods ?" Daarom kan er niet over gepreekt worden. Over Ef. 2 : 11 kan Spr.

zoo maar niet in eens inlichtingen geven. De opmerking van *Ds van Dijk* heeft Spr.'s instemming. Alleen vindt hij niet noodig te spreken van „Theo-Christocentrisch". „Christocentrisch" is voldoende. Daarin ligt immers, dat *God* Christus heeft gezalfd met al de gaven des *Heiligen Geestes*. Wat de opmerking van *Ds Sietsma* betreft, Spr. wil toegeven, dat hij bij zijn betoog aan de Catechismus-prediking niet gedacht heeft. Toch geldt ook daarbij, wat hij gezegd heeft. Het eenige verschil, dat er bestaat tusschen een Catechismus-preek en een preek over een text, is, dat men in het eerste geval verschillende texten heeft en in het laatste één text. Ook die verschillende texten moeten — zij het kort — worden geëxegetiseerd. Waar Ds Sietsma heeft bestreden, dat alle preeken Christocentrisch moeten wezen, daar stelt Spr. hier tegenover, dat in *preeken* alles terstond in verband moet worden gezet met Christus en Zijn werk. Ook de zonde-val. Ziet men daartoe bij een bepaalde text nog geen kans, dan moet men er nog niet over preeken. Als *Ds Diemer* meent, dat het tegenstrijdig is, wanneer Spr. met sommige uitspraken van Barth instemt, maar met andere niet, dan is hij dat niet met hem eens. Als Barth den nadruk legt op wat *in dit moment* het Woord Gods doet, dan kan niemand dat afkeuren, maar wanneer hij zegt, dat we b.v. den Brief aan de Romeinen moeten lezen, alsof we hem *zelf* schreven, dan is dat fout. Daaruit immers blijkt, dat hij — gelijk ook Haitjema doet — de inspiratie verwart met de illuminatie. Tegenover *Ds Prinsen* herhaalt Spr. nog eens, dat over een text uit Jesaja niet gepreekt mag worden, alsof die in het Nieuwe Testament stond. En wat de tijd betreft, die aan een preek besteed mag worden, waarnaar *Ds Troost* vroeg, merkt Spr. op, dat daar geen algemeene regel voor is te stellen. De één kan het in drie uren, de ander in drie dagen. Maar men moet niet veel tijd besteden aan het zoeken van den text. Ter vergemakkelijking daarvan is aan te bevelen de lectio continua, welke bovendien het voordeel biedt, dat gepreekt wordt over texten, die anders niet zoo licht worden gekozen. Ten slotte

merkt Spr. op, dat in het debat aan den dag kwam eenige verwarring van homiletische exegese en toepassing.

De Voorzitter dankt Prof. Hoekstra voor zijn helder en inhoudrijk referaat. De zaak, daarin ontwikkeld, is alle weken weer van belang. We zijn dankbaar voor de behandeling er van en voor de wijze, waarop dit gebeurde.

11. De vergadering wordt geschorst.

12. Om half zeven wordt de vergadering heropend. Gezongen wordt Ps. 25 : 2.

13. De Voorzitter heet hartelijke welkom *Ds M. A. Langenohl van Düsseldorf* en geeft hem gelegenheid, eene causerie te houden over: *„Das reformierte Bekenntnis in Deutschland im 20. Jahrhundert, ein Rundblick und ein Ausblick".*

Ds Langenohl begint, met de hartelijke groeten over te brengen van de „Ref. Bund für Deutschland". Het doet goed, gemeenschap te oefenen, want de Duitschers, vooral de Geref. Duitschers gevoelen zich eenzaam. Hun toestand wordt beheerscht door den wereldoorlog en de gevolgen daarvan, gelijk die vooral uitkomen in de maatschappelijke crisis. Ook de Kerken ondervinden dat, gelijk Spr. door een enkel voorbeeld verduidelijkt.

Komend tot zijn onderwerp, merkt Spr. op, dat daarover niet gehandeld kan worden, tenzij eerst het *verleden* gezien wordt. In den grooten Reformatie-tijd ligt het begin van het Geref. leven in Duitschland. Toen zijn er groote dingen gebeurd: Emden en Wezel waren moeder-kerken, ook voor Nederland; in de Pfalz en aan den Rijn bloeiden de Geref. Kerken; de Kerken in Hessen en Lippe stonden wel niet rechtstreeks onder den invloed van Calvijn, maar hadden toch een uitgesproken Geref. karakter; de Hugenoten vonden een schuilplaats; Gereformeerde Hoogescholen waren er te Bremen, Lingen en Herborn.

Van dit alles is echter zoo goed als niets overgebleven. Men kan hoogstens nog spreken van „eilanden" : Hannover, Bremen, Oost-Friesland en Bentheim.

Hoe is dat nu te verklaren ? Zeer veel heeft daartoe bijgedragen, waarvan Spr. maar iets kan noemen. Het verval is al begonnen in den na-reformatorischen tijd, toen de leer verstarde. Het zette zich voort in de Aufklärung, die den *denkenden* mensch en in de Erweckung, die den *vromen* mensch in het centrum plaatste. En het is voltooid door de Union, die wel komen moest, toen men niet meer wist, wat Luthersch en wat Gereformeerd was. Daarbij is nog gekomen de groote verarming na den wereldoorlog, waardoor Kerken zóó verarmd zijn, dat ze het predik-ambt niet meer in stand wisten te houden. Uit dit alles is dan wel te verstaan, hoe het groote verleden werd tot het droevige heden.

Nu is het zoover gekomen, dat men over het algemeen van de Geref. belijdenis niet meer weten wil : kerkelijke overheden staan toe, dat de Heid. Cat. wordt prijs gegeven als leer-boek, omdat hij te zwaar en te dogmatisch is. Bovendien gevoelt men in het nationalistische Duitschland meer voor Luther, die Duitscher, dan voor Calvijn, die een vreemdeling was.

Menschelijk gesproken, heeft de Geref. beweging in Duitschland niet veel kans. Maar — dat is *menschelijk* gesproken ! „Menschliche Verlegenheiten sind Gottes Gelegenheiten".

Daarom wil spr. trachten de situatie te teekenen, zooals die op het oogenblik is, en dan kan geconstateerd worden, dat er *vierderlei* strooming gaat door wat zich dan Gereformeerd noemt :

1e. is er een groep, die den nadruk legt op Vr. 1 H. C. Voor de menschen, die daartoe behooren, gaat eigenlijk alles op in de persoonlijke heils-zekerheid. Ze staan dicht bij de pietisten.

2e. is er een groep, die den nadruk legt op Vr. 60 H. C., de rechtvaardigmaking. Hunne autoriteiten zijn Kohlbrugge

en Geyser, waarvan de laatste meer profeet, dan prediker is.

3e. is er een groep, die den nadruk legt op Vr. 54 H. C., de Kerk en de verkiezing. Daartoe behooren de „Oud-Gereformeerden in Bentheim en Oost-Friesland" en Dr Kolfhaus.

4e. is er een groep, die den nadruk legt op Vr. 21 H. C., het ware geloof. Het Gereformeerde is voor hen het historische. Ze zijn Gereformeerd, omdat ze niet-Luthersch zijn.

Om meer eenheid tusschen deze groepen te brengen werd in 1883 opgericht de Ref. Bund. Als grondslag werd aanvaard de Heid. Cat. In den eersten tijd van zijn bestaan werkte de Bond in stilte. Er moest veel klein werk worden gedaan. Maar dat is in den jongsten tijd veranderd. Er zijn wonderen gebeurd, zooals de oprichting van een Diakonessen-huis en vooral ook die van de Theol. School te Elberfeld. Dat daarvoor de middelen beschikbaar waren en dat er een groeiend aantal studenten is, die Gereformeerd willen zijn en blijven, is onbegrijpelijk. Oorzaken en verklaring van deze opleving zijn er. Spr. wil er een tweetal noemen : 1e. het optreden van Barth, die wat men ook tegen hem in moge brengen, de groote verdienste heeft, dat hij wakker heeft geroepen de herinnering aan de historische theologie, vooral aan die van Calvijn en 2e. de reactie tegen het optreden van de kerkelijke overheden, die zich na het wegvallen der landsheeren als opperste episkopoi te groote macht aanmatigden.

Er is weer beweging gekomen. Men begint de belijdenis te bestudeeren : studie-groepen in de jeugd-beweging. Ook groeit het verlangen naar een nieuwe reformatie. Al helderder begint men in te zien, dat het zonder kerkelijke tucht niet gaat. Het *beste* echter, n.l. wat God in de harten werkt, kan spr. niet laten zien. Maar het is er.

Zoo kan het Calvinisme, dat een afgeronde levens-beschouwing geeft, ook in Duitschland nog een kracht ten goede worden !

14. De Voorzitter doet mededeeling van een hartelijken

groet van Ds Graefe von Görlitz en van een schrijven van Ds Renting van Winterswijk, waarin deze aandringt op steun aan het Comité, dat gelegenheid geeft aan Duitsche Geref. studenten, om een tijdlang in Nederland colleges te volgen.

15. De Voorzitter geeft gelegenheid, om vragen te stellen en opmerkingen te maken in verband met de causerie van Ds Langenohl.

Dr H. W. van der Vaart Smit van Zwijndrecht vraagt, of de Ref. Bund niet kan worden uitgebreid ook met de Gereformeerden in Oostenrijk en de pietistische gemeenten in Wurtemberg, waarin toch nog vele Gereformeerde elementen zijn. Ook zou Spr. gaarne zien, dat het verband van de Ref. Bund met de Gereformeerden in Nederland sterker werd en wat er nu is, verder werd uitgebouwd door het uitwisselen van professoren en studenten, een Geref. Tijdschr. in de Duitsche taal voor het geheele continent, christelijke pers-dienst, enz.

Ds S. Neerken van Ulrum zou gaarne van Ds Langenohl nadere inlichting ontvangen over wat deze heeft gezegd aangaande de Oud-Geref. Kerken, die zich immers niet om den vorm, maar om het wezen der Kerk hebben „afgescheiden". Ook wil Spr. nog gaarne iets vernemen over de actie voor de christelijke school en over de houding der Gereformeerden in Duitschland tegenover Hitler.

Ds F. Dresselhuis van Oldeboorn heeft in het historisch deel gemist de vermelding der Duitsche afgevaardigden op de Synode van Dordrecht. Ook merkt hij op, dat in ons land ook Unions-pogingen zijn geweest, toen men onder Willem I vereenigen wilde de Gereformeerden en de Remonstranten, de Roomschen en de Oud-Roomschen, terwijl ook de klacht, dat de Heid. Cat. te zwaar is, ons niet onbekend is. Verder vraagt hij : 1e ligt het in de bedoeling van den Ref. Bund, om de Theol. School van Elberfeld, die nu naar Spr. meent, staat tusschen Gymnasium en Universiteit, uit te bouwen tot

eene volledige Theol. School ? ; 2e zijn er in den Ref. Bund ook radicale, liberale elementen ? ; 3e is het werkelijk de overtuiging van Barth, dat predikanten geen huisbezoek moeten doen en catechiseeren, gelijk Prof. Kohnstam van leerlingen van Barth heeft gehoord ? 4e is er ook eene Gemeinschafts-Bewegung in de Geref. kringen en 5e is er ook beweging in de richting van een nieuwe reformatie ?

Ds W. F. C. van Helsdingen van Hendrik Ido Ambacht acht het van beteekenis, dat Duitsche studenten hier een tijdlang zijn. Toch ziet hij meer in de bestudeering der Nederlandsche theologische werken. Daarom zou hij gaarne daarover iets willen hooren.

Na zijn dank te hebben betuigd voor den steun, aan de Duitsche studenten geboden, deelt *Ds Langenohl* mede — dit in antwoord aan *Dr v. d. Vaart Smit* — dat de aansluiting der Oostenrijksche Gereformeerden bij den Ref. Bund op het oogenblik niet mogelijk is. Dat ligt niet aan den Bond, want deze had alle veranderingen in de statuten, die daarvoor noodig waren, aangebracht, maar de burgerlijke overheid heeft deze veranderingen niet toegestaan. Wat Wurtemberg betreft, daar is de kerk Luthersch met pietistische conventikelen. In het middelpunt staat niet de Kerk, maar de bekeering. De Kerk wordt eigenlijk veracht. Daarom is daar aansluiting onmogelijk. Toch kan de Bond wel groeien, b.v. in Union-kerken, waar men den Heid. Cat. nog behield. Van groei getuigt b.v. de arbeid in Berlijn, waar 17000 Gereformeerden wonen, die men tracht te vereenigen. De uitbouw-gedachten van Dr v. d. Vaart Smit hebben Spr.'s hartelijke instemming. Over de verhouding tot Hitler, waarnaar *Ds Neerken* heeft gevraagd, kan Spr. zich moeilijk uitlaten. Het Nat. Socialisme is een sfinx. Het is nog niet te zien, waar het uit zal komen. Voor niet weinigen is het haast religie geworden. Voor christelijk onderwijs is er een begin van actie ; maar krachtig is deze nog niet. Private scholen kunnen nog niet worden ingericht, en wat vooral niet moet worden vergeten, is dat alle kracht voorloopig moet worden

geconcentreerd op de Kerk. Spr. dankt *Ds Dresselhuis* voor zijne historische mededeelingen. De Theol. School staat niet tusschen Gymnasium en Universiteit in. Wel worden degenen geholpen bij hunne gymnasiale eind-studie, die daarin van wege den Abbau verhinderd werden, maar dat is tijdelijk. De School heeft zich ingedrongen tusschen de verschillende universiteiten. Hare leerlingen zijn studenten, die één of meer semesters college loopen. Voor het pas-ingegane semester werden 74 studenten ingeschreven. Dit cijfer stemt tot groote tevredenheid. In de Geref. kringen zijn radicale elementen, maar niet in den Ref. Bund. Over Barth worden heel wat sprookjes verteld, vooral door zijne leerlingen. Barth zelf heeft nooit gezegd, dat predikanten geen huisbezoek moeten doen en niet moeten catechiseeren. Wel het tegenovergestelde. Van de Gemeinschafts-Bewegung kan niet veel worden gezegd. Deze is aan het worden. Aan *Ds van Helsdingen* antwoordt Spr., dat de taal een groot bezwaar is voor het bestudeeren der Nederlandsche theologen. De biografie van Dr Kuyper, door Dr Kolfhaus geschreven, wordt ondanks de malaise druk gekocht en gelezen. Vooral grooten prijs wordt gesteld op eene Duitsche vertaling van Bavincks Dogmatiek.

Dr v. de Vaart Smit deelt nog mede, dat de Dogmatiek van Dr Bavinck voor de helft door hem vertaald is. Ook is er een Uitgever gevonden. Maar hinderend werken de financieele moeilijkheden van Duitschland en gebrek aan beschikbaren tijd.

De Voorzitter dankt Ds Langenohl voor zijne uiteenzetting, die het mogelijk maakt, eenig begrip te krijgen van den zwaren strijd, die in Duitschland moet worden gevoerd en bidt hem en allen, die medewerken, kracht van God toe in deze worsteling.

16. Nadat gezongen is Ps. 42 : 5 en Ds K. van Anken is voorgegaan in dankzegging, schorst de Voorzitter de vergadering.

KRONIEK.

Opnieuw een aderlating voor de V. U.? — Crisis en Kerk. — Tegenstemmers. — Calvinistische studenten? — Candidaten-nood.

Het zou niet streelend zijn voor onze V. U. haar te vergelijken met den arme uit *Nathans* gelijkenis van 2 Sam. 12, maar dat er iets van Nathan in het hart leeft, wanneer men leest, dat een harer hoogleeraren aan de Stedelijke Universiteit benoemd wordt, valt te verstaan. Een heele eer is het voor haar, dat in de laatste jaren meer dan één harer professoren voor een benoeming aan een Rijks- of Stedelijke Universiteit in aanmerking kwam.

Ouderen, die den tijd harer versmading hebben meegemaakt, den spotlach hebben gezien op het gezicht van „de mannen der wetenschap" in elke stad waar de Vereeniging haar jaarlijkschen bidstond hield, zullen die verandering in de publieke opinie met dankbaarheid mogen constateeren!

Zoo onheusch men vroeger was, zoo hoffelijk behandelt men haar nu!

Ligt het aan de kwaliteit van haar onderwijs? De voorgedragenen en benoemden hadden zeer zeker een goeden naam! Maar waren de oudere namen minder bekend en beroemd? Aan haar professoren heeft het nimmer gelegen.

Wie uitgelachen werden waren de bakkers en kruideniers, die het in de Vereen. voor H. O. te zeggen zouden hebben.

Wat gegispt werd en haat opwekte was haar grondslag.

Is dat dan tegenwoordig anders?

We vragen ons af, wat is eigenlijk veranderd?

Tegenover wie staat men sympathieker, dan men zoo begeerig bij overigens niet zeer beperkte keuze uit binnen- èn buitenland, het oog slaat op ons schaarsch en kostbaar bezit?

In zijne dagen heeft *Dr. J. Woltjer* voor een benoeming in Groningen bedankt. Sindsdien hadden benoemingen helaas grooter succes.

Als die eer voor het voortbestaan van de V. U. maar niet gevaarlijk wordt!

De grootere waardeering onzer voormannen binnen den doorluchten kring der wetenschappelijken kon wel eens blijken onnoemlijke schade te doen aan de waardeering, die zij tot nog toe vonden binnen den eenvoudigen kring van de geloovige ,,bakkers en kruideniers" die voor haar baden en offerden.

Aan het respect waarmede die eenvoudigen tegen de geleerdheid hunner voormannen opzagen, paarde zich het *vertrouwen,* dat het beginsel ook voor de leiders, *vooral* voor hen een levensovertuiging was.

O wee, als dat vertrouwen zou gaan wijken. Want diep respect voor de geleerdheid houdt geen eigen Universiteit in het leven ; dat doet alleen het respect voor het beginsel, waarin kruideniers en professoren *naast* elkaar staan, maar op grond waarvan zij dan ook gelijkelijk van elkaar moeten kunnen verwachten zoowel trouw als ook opoffering.

Crisis en *Kerk* waren de begrippen, waarbij de Voorzitter van de Confessioneele Vereeniging *Ds. A. B. te Winkel* zijn hoorders op de jaarlijksche vergadering bepaalde. Laat ik zijn tweede stelling mogen gebruiken om er een zelfstandige toepassing op te maken.

Ze luidde : ,,De Kerk staat in crisistijd voor een dubbel zware taak. Zij zal paraat moeten zijn voor gebeurtenissen, die in de toekomst mogelijk zijn, en die wellicht een catastrofaal karakter krijgen".

Wij kunnen de vrees niet van ons afzetten, dat ,,de kerk" te weinig deze paraatheid zoekt, en te weinig voelt, dat zij een dubbel zware taak heeft.

In onze steden en op onze dorpen neemt de propaganda voor het Atheïsme toe. De beweging van de Dageraadsmannen tegen de kerk is duidelijker dan ooit merkbaar. God en

Zijn Gezalfde worden op de meest brutale wijze naar de kroon gestoken.

Wanneer echter *minister Donner* een wetsontwerp indient om althans den meest groven vorm, de smalende godslastering, tegen te gaan, laten menschen hem alleen staan, die niet moede worden te betuigen, dat zij eigenlijk de kerk zijn, en haar belangen het best waarborgen.

Hier is het betere — althans wat de G. S. P. voor het betere hield — toch wel zeer de vijand van het goed geweest!

Als men van een gewenschte zaak niet alles krijgen kan wat men begeert, doet men verstandig slechts te begeeren wat men krijgen kan.

Op den weg uit het brandend Sodom bestaan er blijkbaar voor Ds. Kersten c. s. geen Zoars. Het catastrofale karakter, dat die godslastering langzamerhand ook in ons vaderland begon aan te nemen, was voor dat deel der Vaderlandsche Kerk blijkbaar geen motief om zich aan 's ministers zijde te plaatsen; ze plaatste zich in haar tegenstemmen aan de zijde van hen, die openlijk in de Kamer verklaarden den godsdienst met alle kracht te zullen vervolgen.

Een tegen toekomstige gebeurtenissen parate Kerk zie ik ook niet geboren worden uit menschen, die een Schriftbeschouwing huldigen als waarvan het Tijdschrift „Calvinistische Studentenbladen" in zijn vijfde nummer een proeve gaf! We nemen aan, dat de jonge schrijver het niet zoo ernstig meent, als het er staat, maar het is toch wel droevig wanneer in een blad, dat naar Calvijn genoemd is, het Scheppingsverhaal wordt voorgesteld als gecomponeerd te zijn uit een aanvankelijk ordelooze hoeveelheid van voorstellingen, die dan als stof voor het verhaal o.a. bestonden in een winterdag van vier en twintig uur, als het rivierwater het land bedekt en er dus niets is te zien. 't Is nacht; het licht „bestaat" niet, maar 't wordt dag en de zon ontstaat, etc. etc.

Het Tijdschrift zal ter wille van den goeden naam onzer Calvinistische studenten voortaan beter op zijn *qui-vive* moe-

ten zijn om geen beschouwingen in zijn kolommen op te nemen, die genomen zoo als ze er staan het bewijs zijn, dat de schrijver vergeten is, wat er in 2 Tim. 3 vs 16 staat van de theopneustie der *heilige* Schrift.

Met onze candidaten staat het er nog bedroefder voor dan ettelijke maanden geleden. Een onzer kerkelijke bladen vergeleek onlangs het preeken op beroep, waarvoor thans zoo talrijke gegadigden zijn, met het uitzoeken van stalen, die men op zicht krijgt. „Niets voor U bij? dan stuurt U ze maar terug." In tijden van concurrentie kan men immers voor mindere prijzen de beste stoffen krijgen! Misschien was het oordeel wat scherp; maar gehéél onjuist was het niet. Ik herinner we een professor, die op zijn college aan de ouderejaars altijd aanbeval: „Het *eerste* beroep, dat ge krijgt moet ge aannemen!" Dat deden de meesten niet; ze deden een keuze, waarbij ze — het zij tot hun eer gezegd — volstrekt niet alleen door materieele motieven geleid werden. In dien raad van den bejaarden professor zat echter wel de zachte wenk om het beroep heilig te houden; van de gemeenten geen „stalen" te maken.

Ik wil niet zeggen, dat nu ook een vacante gemeente verplicht is, den eersten besten candidaat, die haar nogal aanstaat te beroepen; een keuze uit een paar lijkt me te billijken. Maar ook hier is het betere de vijand van het goede en er is reden voor klacht en teleurstelling van onze gestudeerde jongelui, die hoopvol terugkwamen van een vacante plaats omdat ze naar het oordeel van „de visite's-avonds" goed voldaan hadden; maar als na maanden het tal opgemaakt is zich toch zien gepasseerd. Ze zijn blijkbaar al weer vergeten. Het aantal plaatsen wordt steeds schaarscher. Zelfs krijgen geslaagden niet eens een uitnoodiging meer om op een vacantie-Zondag op te treden of in een gemeente waar geen beroep om finantieele reden kan uitgebracht worden, maar waar men toch gaarne bediening des Woords heeft.

Misschien zou er wat in den nood kunnen gedaan worden, wanneer al onze *emeriti* eenparig weigerden 's Zondags nog

langer uit preeken te gaan ; (classispredikanten konden dan wel het Avondmaal in zulke gemeenten houden.) Ook geloof ik — ik weet dat ik een teer punt aanraak — dat, bij de begeerte van onze candidaten om den voet in den stijgbeugel te krijgen en bij den finantieelen nood, waardoor vele gemeenten onmogelijk langer voldoen kunnen aan de verplichtingen ten opzichte van het traktement hun in den oorlogstijd bij groote duurte en dikwijls rijke verdiensten van classiswege opgelegd — men niet op die getallen moet blijven vastzitten. De bepalingen van de Synode behoeven nog niet *offcieel* veranderd te worden, om aan een classis te veroorloven een wat meer soepele toepassing van de besluiten inzake art. 11 en 13 in een hausse-tijd genomen.

In ieder geval zijn de levensbehoeften ook aanmerkelijk gedaald, zoodat een verminderd salaris eenige reden krijgt.

Laat men echter in kleine gemeenten, die tot dusver nog niet beriepen eens nadenken over de opmerkingen, die *Ds. Sonneveldt* de vorige maand in het Kerkblad voor Z. Amerika gaf ; — zooals men weet is de gemeente van Buenos-Aires nog geen 200 zielen groot :

> „We staan nog steeds op het standpunt — noem het desnoods idealistisch — dat bij een getrouwe en zuivere verkondiging van Gods Woord en bij een gezond geestelijk leven de finantieele offers voor de instandhouding van het kerkelijk instituut, voor de verzorging der armen en voor den arbeid ter uitbreiding van Gods Koninkrijk spontaan en met liefde gebracht zullen worden. En in 't algemeen mag ik tot roem onzer gemeente wel eens zeggen, dat de praktijk ons niet heeft teleurgesteld".

Hij schrijft dan hoe een enkele bezuiniging in onze uitgaven, b.v. een enkelen keer in de week te gaan loopen in plaats van met de tram te gaan ; zich een klein genot te ontzeggen, reeds een aanmerkelijk bedrag oplevert.

Z. v. D.